

Ερικ Σεργίου

Θεολόγος Γραφείου Εκκλησιαστικής Διακονίας
Ιερός Μητροπολίτης Κόκκου και Τηλλυρίας

Οι Καταβασίες της εορτής των Χριστουγέννων μέσα από την ορθόδοξη εικονογραφία

Εισαγωγικά

Ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο σε πλήρη κοινωνία μαζί Του, άφθαρτο και αθάνατο, στοχαστή και ελεύθερο. Του πρόσφερε το δώρο της ζωής εμφυσώντας τη θείκη πνοή και εμφυτεύοντας μέσα του τα γνωρίσματα της φύσεώς Του. Η ανταρσία των πρωτοπλάστων κατά του Δημιουργού στιγμάτισε τη μετέπειτα εξέλιξη και πορεία του ανθρώπου και διαιώνισε το κακό ως φυσικό επακόλουθο της απουσίας του Θεού από τη ζωή του. Ο άνθρωπος απεκδύθηκε το χιτώνα της αφθαρσίας και βάδισε γυμνός από το κάλλος του παραδείσου στον ερημικό δρόμο της αποξένωσης και του ολέθρου, κατακρημνίζοντας κάθε γέφυρα επικοινωνίας με το Θεό. Αμαρτία, φθορά και θάνατος αποτελούν την τριλογία του ανθρώπινου δράματος, της έξωσης του ανθρώπου από τον παράδεισο. Ο Θεός όμως, δεν έπαψε ποτέ να βρίσκεται δίπλα του προσκαλώντας τον πότε με τους πύρινους λόγους των προφητών και άλλοτε με θεοφάνειες και άλλα θαυμαστά σημεία. Με τη σοφία Του ο Θεός προετοίμασε το έδαφος μέσα στην ανθρώπινη ιστορία για τροχοδρόμηση της πορείας μας προς τη σωτηρία. Με την ενανθρώπιση του Υιού και Λόγου Του επαναπροσδιορίστηκε η θέση του ανθρώπου μέσα στο συμπαντικό οικοδόμημα ως κατά χάριν Θεού.

Ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος ονομάζει τα Χριστούγεννα Μητρόπολη των εορτών, απαρχή όλων των εορτών. Όλα τα μεγάλα γεγονότα της ένσαρκης παρουσίας του Θεού στη γη αποτελούν συνέχεια και προέκταση του μυστηρίου της θείας ενανθρωπήσεως. Η εκκλησιαστική υμνογραφία και οι ιερές εικόνες συνδυάζουν αρμονικά όλα αυτά τα νοήματα, μέσα από ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα που κλήθηκαν από το Θεό να υπηρετήσουν το έργο της θείας πρόνοιας. Επιβεβαιώνουν την αδιάσπαστη σχέση επουρανίου και επιγείου, θείκου και ανθρώπινου, φυσικού και υπερφυσικού. Ο Μέγας Βασίλειος χαρακτηρίζει τα Χριστούγεννα ως εορτή της δημιουργίας. Σε αυτό το λαμπρό πανηγύρι σμίγουν τα επίγεια με τα επουράνια, τα πρόσκαιρα με τα αιώνια. Οι Αρχάγγελοι επισκέπτονται τον Ζαχαρία και την Παρθένο Μαρία, οι Άγγελοι στήνουν χορούς δοξολογώντας τον Δημιουργό τους, οι μάγοι κινούνται από τα ειδωλολατρικά έθνη για να συναντήσουν το Θείο Βρέφος, η γη υποδέχεται στο σπήλαιο τον Λυτρωτή.

Ανάμεσα στα μεγαλύτερα αριστουργήματα της βυζαντινής υμνολογίας είναι οι λεγόμενες «καταβασίες», οι οποίες διαφέρουν ως προς το περιεχόμενό τους αναλόγως της εορτής. Είναι ενσωματωμένες στους κανόνες των εννέα βιβλικών ωδών αποτελώντας την αρχή και την κο-

ρύφωσή τους. Η καταβασία είναι δηλαδή το τροπάριο (ειρμός) της κάθε ωδής, το οποίο ψάλλεται στο τέλος της σε αργότερο ρυθμό και σε πανηγυρικότερο τόνο. Ο όρος «καταβασίες» προέρχεται από την συνήθεια των ψαλιτών να τις ψέλνουν κατεβαίνοντας από τα στασιδιά τους και ερχόμενοι στο μέσο του ναού εις ένδειξη σεβασμού.

Οι Καταβασίες των Χριστουγέννων χωρίζονται σε πεζές και ιαμβικές. Πιο κάτω θα αναφερθούμε στις πεζές, που είναι έργο του Αγίου Κοσμά του Μελωδού, Επισκόπου Μαΐουμά, και ψέλνονται κατά την περίοδο 21 Νοεμβρίου μέχρι και την παραμονή της εορτής των Χριστουγέννων. Από τις 26 Δεκεμβρίου ως τις 30 ψέλνονται οι λεγόμενες ιαμβικές, ποίημα του Αγ. Ιωάννη του Δαμασκηνού. Ανήμερα των Χριστουγέννων όπως και κατά την απόδοση της εορτής ψέλνονται και οι δύο.

Ανήμερα των Χριστουγέννων όπως και κατά την απόδοση της εορτής ψέλνονται και οι δύο.

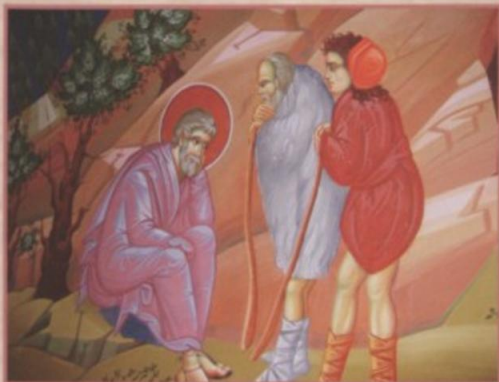

Ωδή α'

*Χριστός γεννάται· δοξάσατε.
Χριστός ἐξ οὐρανῶν· ἀπαντήσατε.
Χριστός ἐπὶ γῆς· ὑψόθητε.
Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ,
καὶ ἐν εὐφροσύνῃ, ἀνεκνήσατε λαοί·
ὅτι δεδόξαται.*

Οι τρεις μάγοι εκπροσωπώντας τα ειδωλολατρικά έθνη σέρνουν τα βήματά τους, καθοδηγούμενοι από τον Άγγελο, κάτω από το υπέρλαμπρο αστέρι της Βηθλεέμ. Το μήνυμα της γέννησης είναι πανανθρώπινο, καθολικό, έχει ως αποδέκτες όλους τους κατοίκους της γης ανεξάρτητα από εθνικοθρησκευτικές διαφορές και ιδιαιτερότητες.

Ωδή γ'

*Τῷ πρὸ τῶν αἰῶνων ἐκ Πατρὸς
γεννηθέντι ἀρρέουστος Υἱῷ,
καὶ ἐκ τῆς Ἐσχάτων ἐκ Παρθένου
σαρκωθέντι ἀσπόρως,
Χριστῷ τῷ Θεῷ βοήσομεν·
Ὁ ἀνυψώσας τὸ κέρας ἡμῶν,
Ἅγιος εἰ, Κύριε.*

Ο Ιωσήφ βλέποντας το παράδοξο και ανεξηγήσιμο φαινόμενο της ασπόρου συλλήψεως της Παρθένου απόρησε για την αγνότητά της. Οι δυο ανθρώπινες φυγούρες που στέκονται απέναντί του συμβολίζουν την πάλη των λογισμών της αμφιβολίας που προκάλεσε στο μυαλό του ο διάβολος για να τον πείσει περί του αντιθέτου. Άγγελος Κυρίου του διένοιξε τους σφθαλμούς της ψυχής για να θαυμάσει, όπως όλοι οι άνθρωποι, τον «θεανδρικό τόκον» της Παρθένου, η οποία χωρίς να λάβει πείραν ανδρός «ἔτεκε ἀπάτορα Υἱὸν ἐν σαρκί, τὸν πρὸ αἰῶνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα ἄμητορα».

Ωδή δ

*Ραβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσοαί,
καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς, Χριστέ,
ἐκ τῆς Παρθένου ἀνεβλάστισσας,
ἐξ ἄρουσ ὁ αἰνετός καταοκίου δασεος,
ἄλλης σαρκωθεὶς ἐξ ἀπειράνδρου,
ὁ ἄνθος καὶ Θεός.
Δόξα τῇ δυνάμει σου, Κύριε.*

Ο ειρμός είναι εμπνευσμένος από την προφητεία του Ησαΐα (ισ' 1-3): «Και εξελεύσεται ράβδος εκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος εκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται».

Κατὰ τον ίδιο τρόπο που βλαστάνει ο καρμός από τη ρίζα του δέντρου και από αυτόν το κλαδί που βγάζει τον καρπό, το λουλούδι, βλάστησε από τη φυλή του Δαυίδ, υιού του Ιεσσαί, η Παρθένος Μαριάμ, η «βλαστήσασα το ρόδιον το αμάραντον», τον Ιησού Χριστό. Η Θεοτόκος παρομοιάζεται με πυκνόφυτο και σκιερό δάσος. Όπως το δάσος που φυτρώνει στις παρυφές των πιο απόμακρων λόφων, πυκνό και σκιερό, παρθένο και ανέγγιχτο από τον άνθρωπο, η Παρθένος Μαρία βλάστησε τον Χριστό «ἀσπόρος καὶ ἀγεωργήτως», χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση. Είναι το «Κατάσκιον Ὅρος», το οποίο περιέβαλε, επεσκίασε λόγω της αγνότητάς της η Δύναμη του Θεού και ενέσπειρε σε αυτήν τον Λόγο Του, ο οποίος έφερε ως καρπό τη σωτηρία των ανθρώπων.

Ωδή ε'

*Θεός ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρῶν,
τῆς μεγάλης Βουλῆς σου τὸν Ἄγγελον,
εἰρήνην παρεχόμενον ἀπέστειλᾶς ἡμῖν·
ὄθεν θεογνωσίας πρὸς φῶς ὀδηγηθέντες,
ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες, δοξολογοῦμέν σε,
Φιλάνθρωπε.*

Σε πολλά σημεία της Παλαιάς Διαθήκης ο Θεός ονομάζεται «Άγγελος». Στο βιβλίο του Ησαΐα κεφ. θ', 6 ο Θεός δια του Προφήτου λέει « ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐκδόθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστικός, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγείαν αὐτῶ...». Εδώ δεν πρόκειται για πρόσωπο πού ανήκει στην τάξη των αγγέλων, αλλά για το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος. Αυτόν που αναγγέλλει τη βουλή του Πατρός. Τον Υἱό του Θεού πού παρουσιάζεται ως ἄσαρκος Λόγος στην Παλαιά και ως ἑνσάρκος Λόγος στην Καινὴ Διαθήκη.

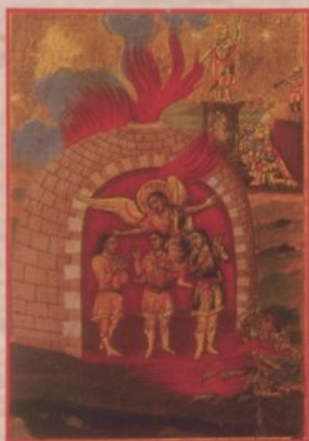

Ωδή στ'

*Σπαλάντων Ἰωάν, ἔμβρον
ἀπήμειν ἐνάλιος θῆρ, οἶον ἐδέ-
ξατο·
τῇ Παρθένω δὲ ἐνοικίασας
ὁ Λόγος καὶ σάρκα λαβὼν,
διεπλήθει φυλάξας ἀδιάφθορον·
ἥς γὰρ οὐχ ὑπέστη ῥέσεως,
τὴν τεκοῦσαν κατέοχεν ἀπῆμα-
ντον.*

Η ωδή είναι αφιερωμένη στο βιβλίο του Προφήτη Ιωνά, του οποίου η γνωστή ιστορία με το κήτος προτυπώνει το μυστήριο της γεννήσεως του θείου βρέφους από την Παρθένο Μαρία. Ο Ιωνάς μετά την αυπακοή του προς το Θεό να κηρύξει μετάνοια στους Νινευίτες μπήκε σε ένα καράβι. Κατά την πορεία του ταξιδιού ξέσπασε τρομερή τρικυμία και οι ναύτες θεωρώντας τον υπαίτιο, φορέα της οργής του Θεού, τον έριξαν στη θάλασσα για να μην βουλιάξει το πλοίο. Η τρικυμία σταμάτησε, αλλά ο Ιωνάς κατάληξε στην κοιλιά ενός τεράστιου κήτους. Παρέμεινε εκεί για τρεις ημέρες, προσευχόμενος στο Θεό μέχρι την τρίτη μέρα που το κήτος τον ξέρασε στη στεριά. Εκεί ο Θεός του ζήτησε και πάλι να μεταβεί στη Νινευή. Αυτή τη φορά υπάκουσε μεταφέροντας τα θεϊκά λόγια. Οι κάτοικοί της μετανόησαν και ο Θεός δεν τους κατέστρεψε. Όπως

ο Ιωνάς βγήκε σλώβητος από το κήτος έτσι και η Παρθένος δέχτηκε στη μήτρα της τη Θεϊκή ενέργεια χωρίς να υποστεί οποιαδήποτε βλάβη και γέννησε το θείο βρέφος χωρίς να χάσει την αγνότητά της.

Ωδή ζ'

*Οι παῖδες εὐσεβεία συντραφέντες
δυσσεβοῦς προστάγματος καταφρονήσαντες,
πυρὸς ἀπειλὴν οὐκ ἐπιθήσαν,
ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ἐσιώτες ἔπαλλον·
Ὁ τῶν Πατέρων Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.*

Οι τρεις παῖδες, οπλισμένοι με τη δύναμη της πίστης και της ευσεβείας δεν λύγισαν από τις απειλές του βασιλιά Ναβουχοδονόσορα. Δεν προσκύνησαν την εγκόσμια αυτοκρατορία των ειδώλων, αλλά είχαν την ελπίδα τους στραμμένη στον αληθινό Θεό. Δεν υποτάχθηκαν σε απειλές και εκφοβισμούς. Ούτε καν η απειλή της φωτιάς που έζωνε τα σώματά τους στην κάμινο δεν ήταν ικανή για να κάμψει το ηθικό τους. Καθένα εμπόδιο δεν στάθηκε ικανό να νικήσει την πίστη τους και την αγάπη τους προς το Θεό.

Ωδή η'

*Θαύματος ὑπερφυῶν ἡ δροσοβόλος
ἐξεκόντισε κάμινος τόπον·
οὐ γὰρ οὐς ἐδέξατο φλέγει νέους,
ὡς οὐδὲ πῦρ τῆς Θεότητος Παρθένου,
ἦν ὑπέδα, νηδύν·
διὸ ἀνεμνοῦντες ἀναμέλφωμεν·
Εὐλογεῖτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν Κύριον,
καὶ ὑπερυψοῦτω εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.*

Το θαύμα με τους τρεις παίδες προτυπώνει ένα πολύ μεγαλύτερο θαύμα. Ένα θαύμα ασύλληπτο και ανερμήνευτο με τους κανόνες της ανθρώπινης λογικής. Όπως οι παίδες έμειναν ανέπαφοι από τις πύρινες γλώσσες της καμίνου, έτσι και η αγνότητα και η καθαρότητα ψυχής της Παρθένου τη φύλαξε από το πυρ της θεότητας που εισήλθε στη μήτρα της.

Ωδη θ'

*Μυστήριον ξένον ὄρω και παραδοξον!
οὐρανὸν τὸ ἀπῆλαιον·
θρόνον Χερουβικὸν τὴν Παρθένον·
τὴν φατινὴν χωρίον
ἐν ᾧ ἀνεκλήθη ὁ ἀχώρητος,
Χριστὸς ὁ Θεὸς· ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλῶνομεν.*

Με θάμβος, εκστασιασμένοι από το ασύλληπτο για τη διάνοιά του γεγονός, ο υμνολόγος και ο κάθε χριστιανός προσεγγίζει το μέγα μυστήριο. Το σκοτεινό σπήλαιο συμβολίζει το σκοτάδι της αμαρτίας μέσα στο οποίο είχε καθηλωθεί η ανθρωπότητα. Η έλευση του θείου βρέφους αποτελεί την αφετηρία μιας νέας πορείας προς την αληθινή γνώση του Θεού και τη λύτρωση του ανθρώπου. Το ερώτημα που βασανίζει τον άνθρωπο πώς ο «ἀχώρητος παντί ἔχωρηθη ἐν γαστρί» βρίσκει την απάντησή του: Στο ἄμετρο μέγεθος της θείας φιλανθρωπίας.

«Ἡ Αγία Οικογένεια». Ανοικτές γκαλέριες της Μονῆς Κύκκου. Σύγχρονο ψηφιδωτό.